

# ALAPÁLLÁS

A demográfia kérdéseiről többször vallottam már. Bocsáttassék meg, a népeśégtudomány — szenvedélyem. Különösen a család kérdése érdekel, ugyanis nem családban nőttem föl, szüleim korán meghaltak. Diákotthonokban és rokonságnál, barátoknál és fogolytáborokban hányódtam. Amikor egy-egy osztálytársamhoz (vele együtt) vakációra megérkeztem, szomjúhozón figyeltem, miként fogadják szüleik, mit kérdeznek tőle, ő pedig hogyan számol be iskolai életéről, milyen az apjához, anyjához, testvéreihez fűződő viszonya, általában mit jelent számára a nekem úgy hiányzó család, otthon.

De figyelésre késztetett elemi életérdekiem is. A vendégnek, ingyeneskosztosnak, szálláskérőnek alkalmazkodnia, beilleszkednie kell, különösen akkor, ha nem csupán egy-két napra akar maradni. Így hát akár milyen házba is érkeztem, iparkodtam hamar tájékozódni: ki viseli a kalapot, kinek a kegyeit ajánlatos keresni, milyen a családi légkör, mi a tagok véleménye az országos dolgokról, a falu vagy az utca ügyeiről, kik a barátai, ellenségeik.

Mondanom sem kell, hogy a sok hányódás, alkalmazkodás nem csupán keserves volt és megalázó, hanem tanulságos is. Sokat láttam a szülők és gyermekek viszonyát, a férj és felesége kapcsolatát, avagy a különböző népek, osztályok, országrészek gyermeknevelését, család-fölfogását illetően.

Kamaszkoromban meglátásaimat a gyermek mohóságával „szedtem a begyembe“. A középiskola utolsó osztályaiban már kezembe akadt egy-két szociológiai könyv, s keresni kezdtem bennük észrevételeim tudományos magyarázatát. Idő múltán egyre tudatosabban tanulmányoztam az egyke, az elöregedés, a népszaporulat, a városbaáramlás jelenségét, de különösen a családalapításra, a gyermeknevelésre vonatkozó megállapításokat, manapság pedig szinte féltő gonddal böngészem a demográfiai értesítőket, folyóiratokat, könyveket, hiszen a népeśégtudomány az élet tudománya, s adott esetben egy nép vagy nemzetiség létének, továbbélésének, avagy újjászületésének legfontosabb kérdéseit vizsgálhatja meg.

E fölismerés jegyében a *Korunk* több alkalommal foglalkozott demográfiai kérdésekkel, e gazdag szerkezetű tudomány különböző vonatkozásaival. Jelen számunk keretében a családra összpontosítjuk figyelmünket — attól indítatva, hogy az elmúlt hónapokban hazánk vezetői több alkalommal is megvitatták a demográfia, különösen a nők társadalmi helyzetének, a népszaporulat, elöregedés, az ifjúság társadalmi beilleszkedésének a kérdését, s rámutattak a család jelentőségére, fontos föladataira. Ezúttal tájékoztatást nyújtunk az ország demográfiai helyzetéről, megvilágítjuk a család belső életének, személyiségformáló szerepének néhány sajátosságát, megszólaltatjuk a mai lányokat, a holnapi anyákat a tekintetben, milyen fölvilágosítást, nevelést kapnak a nemi

életet, a gyermekszülést és -nevelést illetően otthon és az iskolában, végül pedig riportokban mutatjuk be az ingázás, családház-építés s más jelenségek népszerűtudományi vetületeit.

\*

Minden társadalomtudományi könyv, ha a család kérdésmezéjéhez ér, siet leszögezni, hogy noha a szerelem s az abból sarjadó házasság és gyermekvállalás az ember legbelsőbb érzéseiből fakadó valami (tehát: kinek mi köze hozzá?), ennek ellenére a legrégebb időktől kezdve minden társadalmi szervezet — törzs, állam, egyház, párt — sokat foglalkozott a családdal, és amennyire csak módjában állt, igyekezett elképzeléseinek érvényt szerezni.

Végső fokon mi mást mondhatnánk, mint hogy ez csak természetes. Elvégre a család a társadalom kis egysége, a család tagjai az állam polgárai, szövetségek, szervezetek tagjai is, idő múltán pedig a családban született és nevelt gyermekek be kell hogy illeszkedjenek az iskolába, ifjúsági szervezetekbe, majd a felnőttek társadalmába. Hamis az az illúzió, mely szerint a család külön kis világ, zárt paradicsomkert, sziget, amelyet nem érint a társadalom tengerének hullámverése.

Hazánk, a szocialista Románia társadalma s kommunista pártunk ugyancsak nagy figyelmet szentel a családnak, a szülőknek és gyermekeknek egyaránt. Egyfelől sokat nyújt anyagi és erkölcsi téren a bölcsődék építésétől a gyermekek ingyenes kezelésén és gyógyszerellátásán át az anya- és gyermekvédelmi törvényekig, másfelől viszont az arra hivatott szervek, személyek, intézmények világosan tisztázzák, hogy mit vár társadalmunk a családtól, az új nemzedéktől, milyen irányú legyen az otthoni vagy az iskolai nevelés. Legutóbb, a Központi Bizottság június 18—19-én tartott teljes ülésén érintette e kérdéseket Nicolae Ceaușescu elvtárs, amikor az oktatás fejlesztéséről, valamint a nők társadalmi szerepéről szólt. Idézzük föl néhány megállapítását:

„Az óvodáknak ugyancsak részt kell venniük a gyermekek nevelésének és formálásának folyamatában. A jövőben... az összes gyermekeket ténylegesen be kell vonni ebbe a rendszerbe... Olyan anyagi körülményeket kell teremtenünk, hogy a gyermekek hatéves korig valóban részesülhessenek bizonyos nevelésben és bizonyos ismeretekben, amelyek megkönnyítik majd belépésüket a tulajdonképpeni oktatásba.“

Hogy mit jelent az iskoláskor előtti oktatás kiterjesztése nevelési szempontból, arra már előző számainkban utaltunk. De mit jelent a család számára? Mennyi könnyítést abban az értelemben, hogy az iskola-előtti oktatás kicsinyek százezreinek a gondozását, nevelését vállalja magára, s nyújt ily módon a szülőknek fölbecsülhetetlen segítséget.

\*

Gyakran elhangzik az a megállapítás, hogy napjainkban a család szerepe csökkenőben van. Sőt, egyesek azt is hirdetik, hogy a család mint „intézmény“ már csak rövid jövőnek néz elébe. Gondoljuk végig ezeket a meglátásokat, föltevéseket. A régi, patriarkális nagycsalád emberformáló szerepe (különösen falun) messzeható volt. A hagyományok, szokások úgyszólván a bölcsőtől a koporsóig előírták, mit tegyen az ember, hogyan öltözködjék, viselkedjék, milyen elvek, érdekek szerint

válassza meg élete párját, miféle rítus alapján esküdjék, miként építsen házat, neveljen gyermeket. Ezt a régi rendet az ipari forradalom s a velejáró nagyarányú társadalmi forrongás, városbaáramlás, polgárosodás s még sok egyéb megtörte. Hogy mindebből mi származott, tudott dolog, a folyamat jó kétszáz éve tart. A mi szocialista forradalmunk is jócskán megváltoztatta a család jellegét. Hanem ez az alakulás alig húszegynéhány éves — így hát kevesebbet tudhatunk róla. Néhány alapvető vonulat azonban máris megmutatkozik.

Falusi vonatkozásban elég csupán arra utalnunk, mit jelentett a föld magántulajdonára és a kisparaszti termelésre épülő család átépülése. Akár tsz-tag mindkét szülő, akár városbajáró munkás egyikük, az egymáshoz és a gyermekeikhez fűződő viszonyuk, a családban betöltött szerepük döntő módon megváltozott. Manapság egyenlőbbek, önállóbbak, függetlenebbek mind a szülők, mind a gyermekek. És ez jó. Kialakulóban van egy sajátos szerepcsere is. Míg a régi gazdacsaládban az apa tekintélye kimagasló és szerepe meghatározó volt, addig ma, amikor száz- meg százezer férfi városi üzemekben, munkatelepeken dolgozik, és csak este vagy szombatonként tér haza, az otthon maradó anya család-irányító szerepe, gyermeknevelő feladatköre, sőt a házkörüli gazdaságban a termelőszerpe is megnőtt.

Mi következik mindebből? A gyermek nyilván többet tanul az anyjától, inkább utánozza vagy példaképnek tekinti, többet vesz át gondolkodásmódjából, munkaüteméből. A női alkat jellegéből fakadóan pedig ez a nevelés érzelmibb telítettségű lesz, és bizonyos fokig a történelmiség, a nagyvilág kimarad belőle. Baj ez? Véleményem szerint nem. Legalábbis nem egyértelműen. Mert ez a nevelői jelleg a család mai szerepéhez igazodik, amikor is az érzelmi hatás válik az otthon és a szülői formatív szerep uralkodó sajátosságává.

A szülők szerepét illetően városban épp ellenkező irányzat mutatkozik meg. Míg régen a kispolgárok, értelmiségiek, de egyes munkáskategóriák is — mozdonyvezetők, bányászok, nyomdászok — otthon tartották feleségüket, addig ma a nők nagy többsége dolgozik. E tekintetben is érvényes a kérdés: mi származik ebből?

Nem egyértelmű a felelet. Egyfelől ugyanis a társadalomnak szüksége van a nők termelőmunkájára. De szüksége van a nőnek is erre önmegbecsüléséhez, családi és társadalmi helyzete megerősödéséhez, ami mind föltétele az egyenjogúságnak. Ámde a családnak szüksége van a nőre mint anyára és feleségre is. Hogy mit jelent az asszonyoknak az otthoni műszak, arról sokat hallunk. Tegyük föl azonban azt a kérdést is, hogy a gyári és otthoni munka után mennyi lelki energiája és érzelmi tartaléka marad az anyának arra, hogy gyermekeivel foglalkozzék, s ne csak oktassa, hanem szeretetének varázkörében is melengesse őket? ... Jól tudjuk, hogy nem sok.

Abban is megegyezhetünk, hogy ilyen helyzetben mind falun, mind városban csökken a család szerepe az élet bizonyos területein. Annak idején ugyanis a fiú az apjától tanulta meg a mesterséget a mezőn vagy a saját műhelyben. A lány is a fonást-szövést, mosást és főzést az anyjától sajátította el. Ma viszont mind az általános műveltséget, mind a szakmai ismereteket jórészt az iskola nyújtja és a munkahely.

Milyen szerepe marad a családnak?

Még mindig nem kevés. Fialat koromban nemegyszer meglepett, hogy egyik-másik barátom — 16—17 évesek voltunk már — milyen részletesen (s láthatólag belső szükségtől kényszerítette) vallott szerelmi ügyeiről anyjának. Akkor már félig-meddig felnőttek tartottam magam, s csodálkoztam, hogy egy „férfi“ és az anyja meghittsége ilyenmire is kiterjed. Az pedig egyenesen irigységgel töltött el, amikor hallottam apákat részletesen, komolyan, okosan magyaráztatni fiaiknak. Kétségbeesve ismertem föl, mitől esem én el, s kérdeztem magamban, hogyan tudjam pótolni könyvekből vagy tanári előadásokból az ilyen magyarázatokat?

Nem akarok szentimentális lenni, mégis azt kell mondanom, hogy ezek a családi kapcsolatok a szeretet-töltésű érzelmi nevelésre vonatkoznak. Az érzelmi ráhatás, érzelmi megalapozás az a sajátossága, hozadéka a családnak, amit nem tud megadni a bölcsőde, az iskola s a legjobb barát vagy pioníroktató sem.

Ebben a megközelítésben jegyezzük meg, hogy ha igaz az, hogy a család nem külön világ s nem sziget, igaz az is, hogy más és bizonyos fokig öntörvényű világ. Míg a társadalomban többé-kevésbé a „mindenkinek teljesítménye szerint“-elv érvényesül, addig a család más megfontolásokhoz igazodik. A gyermeknek (de a gyengülő öregnek is) az egy fedél alatt lakók tőlük telhetőleg mindent megadnak, ami testi és lelki épségéhez, fejlődéséhez szükséges — anélkül, hogy a gyermektől (vagy az agg szülőtől) ezért ellenszolgáltatást várnának. A család belső életére az önzetlenség, áldozatosság, föltétel nélküliség jellemző. E törvényszerűségekből fakadnak a sajátos szülői vonások — elnézés, megértés, megbocsátás —, vagy a jellegzetes gyermeki tulajdonságok: ragaszkodás az apához, anyához, az irántuk érzett hála, gondozásuk elaggott korukban. Nem véletlen, hogy e családi vonásokat minden nép, állam, egyház, törvényhozó, bölcselő már az idők hajnalától kezdve igyekezett kifejleszteni, meghonosítani — gondoljunk csak a tékozló fiú vizsgálódásának legendájára. A családban ápolt törvényszerűségekre, jellemvonásokra ugyanis a nagytársadalomnak is szüksége van, s ha a gyermek nem sajátít el bizonyos készségeket kiskorában, otthon, később az iskola vagy a munkahely nemigen tud benne kifejleszteni olyan tulajdonságokat, mint a segítőhajlam, áldoznitudás, szolidaritásra való hajlandóság, együttérzés stb. Tudott dolog, hogy amilyen mértékben érvényesülnek a családban az említett elvek, annál erősebb, gazdagabb és emberségesebb személyiséggé formálják ifjú tagjaikat. Mutassunk rá azonban arra is, hogy a meghitt légkörű otthonok a tágabb kisközösségek — rokonság, háztömb, szomszédság, utca, falu, gyermekbanda vagy iskola — világát is vonzóvá tehetik, s ilyen értelemben megalapozzák az egyének ragaszkodását egy kisebb csoporthoz, helységhez, tájékhöz, magas fokon pedig egy életformához, néphez, világnézethez. A szülőföld- és hazaszeretet kezdete is az otthoni légkörre, a családi fészek melegére vezethető vissza.

Nem feledkezzünk meg arról sem, hogy a család sok esetben végső menedéket is jelenthet. A történelem sok-sok példával igazolja, hogy elnyomott népek, beolvasztásra vagy kipusztításra ítélt fajok, üldözött felekezetek a megpróbáltatás korában a családba „húzódtak vissza“. Az otthon négy fala közt ápolták hagyományaikat, kultúrájukat, elveiket,

megkülönböztető jegyeiket, és iparkodtak megőrizni, átmenteni őket szabadabb időkre. Délkelet-Európa népeinek — köztük a miénknek is — a sok évszázados török rabság idején a család úgyszólván mindent jelentett, s nagyban hozzájárult anyanyelvük megőrzéséhez, kultúrájuk fejlesztéséhez, hagyományaik továbbszármaztatásához, általában mindenhez, ami főtmaradásukat szolgálta.

Emlékeztetnünk kell azonban arra, hogy a családban kedvezőtlen hatások, törekvések is érvényesültek; az elembertelenedés, elidegenülés jelei sokszor és több vonatkozásban nyilvánultak meg. A múltban talán a legkirívóbb és a legtöbbit tárgyalt jelenség a hajdani kiscgazdának az a vonása, hogy jobban szerette tehenét vagy lovát, mint a gyermekét, állatai betegsége nagyobb aggodalommal töltötte el, mint övéi ágynak-esése, s hamarabb fordult barmaival, mint családja tagjaival az orvoshoz. Az is ismeretes, mennyire „félvállról vették“ annak idején a csöppségek halálát, s milyen magas volt a gyermekhalandóság.

Szocialista rendünk egyik nagy eredménye, hogy a gyermekellenes — vagy közönyös — magatartást megszüntette, a kiterjedt egészségügyi hálózat, a nagyfokú gondoskodás révén pedig minimálisra csökkentette a gyermekhalandóságot. Határozottan állíthatjuk — s ezt fölösleges példákkal bizonyítunk, annyira nyilvánvaló —, hogy nálunk a család gyermekközpontú. Ferde nézetek és magatartásformák azonban még fölütik a fejüket. Hogy mi vezet az „egyke“ sokat vitatott jelenségéhez, most ne részletezzük. Csupán egy-két megnyilvánulásra mutatnánk rá.

Ismeretes, hogy sok szülő azért vállal csak egyetlen gyermeket, mert úgy véli, csupán az egykének tud „mindent megadni“. Azt az egyszál gyermeket aztán öltözteti, eteti, körülrajongja, kiszolgálja, s közben nem veszi észre, hogy éppen ezáltal rontja el: az elkényeztetett, mindent tálcán megkapó, a széltől is óvott bébi amolyan házi zsarnok lesz, önző és finnyás egyfelől, másfelől viszont élehetetlen, mert semmiért sem kell megküzdenie. Arról nem is szólva, hogy az egyke-gyermek mégsem kap meg mindent, hiszen a testvér sok tekintetben a legfontosabb; akár mint játszótárs a gyermekkorban, akár mint a legközelebbi hozzátartozó, vérrokon, miután a szülők meghaltak. Az egyke-gyermeket végeredményben a szülők társtalanságra, magányra ítélik. E kérdésnek különben több tömeglélektani vonatkozása érinti a fiatalság társadalmi beilleszkedését is. Az egyetlen gyermeknek ugyanis különleges helyzete van a családban. Kisebb korában — mint minden apróság — erősen függ a szüleitől, de előbb-utóbb, mihelyt ráébred monopolisztikus helyzetére — fölébük kerekedik. Ilyenformán ez a gyermek a családban csak az alá- vagy fölérendeltségi viszonyt ismeri meg, s fogalma sincs a mellérendeltségről, az egyenlő felek kapcsolatáról. Ilyesmí ugyanis csak a testvérek közt alakulhat ki — otthoni viszonylatban. A társadalomban azonban később — legyen szó akár baráti kör-ről, akár iskolai osztályról vagy szerelemről, házasságról — jórészt az egyenlőség, a mellérendeltség elve honos. Az egyke-gyermek azonban nem rendelkezik ilyen jellegű otthoni tapasztalatokkal. Ez a hiányosság megnehezíti a társaságba történő beilleszkedését, s fokozza amúgy is meglévő egyedüllétét.

Különösen visszás helyzet alakul ki, amikor az egyke-gyermeknek

temérdek ruhát, zenegépet, kocsit, bútort vásárolnak, s irdatlan nagy házat építenek, amire nem ritka példát lehet találni a Barcaságon vagy Kalotaszegen, a Bánságban vagy Aranyosszéken. Ilyesmi láttán már fölmerül a kérdés: vajon mi a szülők igazi célja? Valóban a gyermekük boldogsága? Avagy az egyetlenke csupán eszköz, amely arra jó, hogy anyagi erejük, módosságuk fitogtatása, mutogatása végett ráaggassanak mindent, és élő karácsonyfává cicomázzák föl?

A család nevelő szerepének csökkenéséből kiindulva egyes szülők, különösen az egyszerűbb emberek, hajlamosak arra, hogy időnek előtte megállapítsák: iskolás gyermekük már meghaladta őket, többet tud, műveltebb, többé nem tudnak hatni rá. És ettől fogva nemcsak hogy nem ellenőrzik a gyermek tanulását, de el sem beszélgetnek vele, példát sem akarnak mutatni neki, nem intik, nem oktatják; úgy vélik, hogy csupán az iskola dolga a nevelés, nekik pedig már csak az a föladatuk, hogy a gyermek megélhetésének anyagi föltételeit előteremtsék. Köz tudott, hogy sok esetben éppen az ilyen családból kerülnek ki a rossz tanulók, a csavargók, a sivár lelkületű, társadalomellenes magatartású gyermekek. Amikor aztán megtörténik a baj, a szülők értetlenül csodálkoznak: „pedig ők mindent megtettek gyermekükért, ők mindent megadtak neki“. Holott épp a legfontosabbat nem adták meg: a kis és nagy gondok ki- és megbeszélésének bizalmasságát, a jó tanácsok, útbaigazítások meggondolkoztató magvát, az otthoni viták párviadalának lehetőségét vagy a fenytetés aggódó, óvó, korlátozó, ám ugyanakkor fölismeréshez is vezető érzetét.

Így vagy úgy, de tény, hogy család-gondjaink száma ma sem kevés. Az új körülmények új — és egyáltalán nem kevésbé fogas — helyzeteket teremtenek. És bizton jelenthetjük ki, hogy homokra épül az az intézményes, szervezett oktatás, amely nem ismeri a család mai helyzetét, az otthoni nevelés kérdéseit, s nem számol velük.

Ez a kérdés lassanként világgonddá növi ki magát. Jellemző egy idevonatkozó jelenség magyarozatának változása. A háború utolsó éveiben, majd azt követően is jó ideig sok volt a fiataikorú csavargó, tekerző. A lélekbúvárok, szociológusok a fegyelmező, ráncbaszedő apák elestével, hiányával magyarozták a jelenséget. Ma sem kevés az ifjú bűnöző. Más viszont a magyarozat: az anya „távollétét“, családon kívüli elfoglaltságát s a tőle származó érzelmi nevelés satnyaságát tekintik főoknak. Különben a bírósági tárgyalások is arra vallanak, hogy a legtöbb fiataikorú bűnöző érzelmi élete nagyon fogyatékos, keveset hozott e tekintetben hazulról. Az a bizonyos „gyermekszoba“ nem annyira az illemtan hajléka, mint inkább az érzelmek fészke.

Nem nélkülözhető tehát a családi, szülői s főleg az anyai nevelés. Ezt egyre inkább fölismerik szerte a világon, s érdemes szétnézni, mi-féle megoldást keresnek itt vagy ott. Egyes félfudális teokratikus arab államokban (Szaud-Arábia, Líbia) a nőknek tilos a munkavállalás. A fejlett nyugati államokban az anyák egy része — már aki anyagilag megteheti — az első gyermek világrajötte után kimarad a munkából, és csak tízegynéhány év múltán, amikor gyermekei már megnöttek, önállóbbak, tér vissza a termelésbe. Ahol meghonosult a negyvenórás munkahét, sajátos megosztás áll elő. Egyes üzletek szombaton és vasárnap is

nyitva tartanak, több üzem is folyamatosan termel, így a hét végén az apa marad otthon a családban, s az anya áll be kisegítő munkakerőként.

A gépesítés, de még inkább az automatizálás egészen különös módon „keresi“ a nő szerepének a megoldását. Egy-két államban, ahol az automatizálás magas fokot ért el, fölvetődik a kérdés: munkát kell-e vállalnia mindenáron a családanyának? S kérdezik ezt nem maradiságból, hanem abból a megfontolásból, hogy ma, amikor egyfelől mindinkább a gépek veszik át a munka nehezét, másfelől pedig az ifjúság nevelése egyre hosszadalmasabb és bonyolultabb feladattá válik, akkor vajon a gyermekszülés, gondozás, nevelés, vagyis az emberi „reprodukción“ nem tekinthető-e éppen olyan szép, nemes és társadalmilag hasznos hivatásnak, mint az anyagi javak előállítás?

A kérdéssel mi is intenzíven foglalkozunk, sokat tettünk ebben az irányban, s egyre keressük a jobb, korszerűbb megoldásokat. A többféle megoldás közül csupán egyet részleteznék. Minden kérdés orvoslásának vannak kulcsfontosságú elemei. A családérsítés, az egészséges népszaporulat biztosításának — véleményem szerint — ilyen fontos eleme a lakáskérdés megoldása. Ebben a vonatkozásban rá kell mutatnunk, hogy hazánk nem csupán az iparfejlesztés és gyárépítés üteme terén tartozik a világ élenjáró országai közé, hanem a lakásépítés dolgában is. A fiatal házásoknak, a népes családoknak juttatott ingyenes lakás, az öröklakások, családi házak építéséhez nyújtott sokféle kedvezmény és kölcsön útján államunk szerencsés kézzel segíti elő a családalapítást, fészekrakást, otthonteremtést, végső fokon pedig a szaporulatot. Magam is új negyedben lakom, naponta láthatom, hogy épülő kerületeinkben milyen sok a gyermek. Mit mondott erre vonatkozóan pártunk főtitkára a júniusi teljes ülésen?

„Kiindulva abból a jelentős, életfontosságú szerepből, amelyet a nők betöltenek társadalmunk fejlődésében, nemzetünk egészségének és fiatalságának megőrzésében, szükségünk van mind öntudatuk színvonalának emelésére, mind egyes társadalmi kérdések megoldására. Innen fakad annak szükségessége is, hogy meg kell oldani a szolgáltatások kérdését, a fogyasztási javak választékának növelését, a megfelelő munkakörülmények biztosítását, a bölcsődék és óvodák hálózatának fejlesztését.“

A plénumon fölmerült és fontolóra vett javaslatok között pedig olyan újszerűek is elhangzottak, mint a négyórás műszak megszervezése a családanyák számára.

Nem éreztelen szóvá tenni, hogy míg az első ipari forradalom óta sok minden bomlasztóan hatott a családra, a modern élet nem egy jelensége kötőerőként lép föl. Ilyen jellegű az otthoni tévénezés, a családi gépkocsival történő utazgatás, avagy a hétvégizés a családi nyaralóban.

\*

De milyen tartalmú és mélységű az előbb említett érzelmi nevelés? Újra csak gyermekkori emlékeimből indulnék ki. Hogy elszomorodtam, amikor a barátaim hetes-nyolcas feleletekért dicsérő levelet, finom falatot, ajándékot kaptak hazulról. Én jórészt tízeseket feleltem, de ki dicsért meg? Néha egy-egy tanár. De mennyivel más a dicsérő anya

ragyogó szeme s az apa büszke tekintete! A puszta siker csupán a hozzánk közelállók közt s még inkább szeretteink körében válik igazán sikerélménnyé. S mennyire kell a gyermeknek, ifjúnak, hogy sikerei élménnyé forrósuljanak. Család nélkül, szülői elismerés nélkül — különösen a gyermekkor elején — még a jelentős eredmények is csupán tóba vetett kövek: hullámot gyűrűztetnek, aztán nyomtalanul eltűnik a kő, elsimul a víztükör. Az eredményből csupán a család tud ugródeszkát ácsolni.

Ha a család nagyon is szükséges a siker élménnyé dúsításához, előremutató kamatoztatásához, egyenesen nélkülözhetetlen a kudarcok, a sikertelenség elviseléséhez. S különösen kell ez az első lépések, a zsengekor idején, amikor még oly tapasztalatlan az emberke, s annyi bakot lő. A kátyúba jutás, a szerelmi megcsalás, a társadalmi mellőzés, félreállítatás szinte elviselhetetlen a vigasztaló anya, a megértő apa s a kivezető utat higgadtan keresgélő, segítőkész család nélkül. Persze igaz az is, hogy az ember temérdek szenvedést kibír, s az edződéshez az ilyesmi is szükséges, sőt az erős emberre az jellemző, hogy nem siránkozik, hanem képes panaszkodását magába fojtani, a csapásokat egyedül is elviselni. Erről az elvont igazságról azonban sok konkrét, személyes tapasztalatot mondhatnék. Mert nem mindegy, hogy a kemény egyéniség kialakulásához szükséges csapás-elviselés, edződés, érlelődés mikor következik be és milyen körülmények között. A korai heves nyár megfonnyasztja a gyümölcsöt, a sok eső viszont elrohasztja. Amikor megértettem, hogy kudarcaim után nincs hová meneküljek, keserveimről nincs kinek valljak, akkor hátat fordítottam barátaimnak, csupán fölületel kérdésekről beszélgettem velük, fájdalmaimról nem, s magamba roskadtam; 18 éves koromban mogorvább voltam, mint egy 81 éves aggastyán.

Manapság sokat hallunk a magányosságról... Szerintem nincs szomorúbb, mint a gyermek egyedüllete. Mert ő még tapasztalatlan, gyámoltásra szorul. De hány meg hány gyermek érzi magát egyedül a családban is — érzéketlen vagy kényelmes szülők mellett. Az egész világon terjedőben a kiskorúak öngyilkossága. Mire vall ez, ha nem a társtalanságra, a szülők érzelmi nevelés-funkciójának hiányos betöltésére? Szerintem az embergyűlölet, a világotálat, mi több, a hideg kegyetlenség lélektani forrásvidékét is a gyermekkori neveltetés érzelmességében kell keresni.

Ne kerekítsünk azonban ebből az eszme-futtatásból családlélektani tanulmányt. Csupán azt jelezzük, hogy akármennyire is csökken a család nevelő szerepe bizonyos vonatkozásban, különösen érzelmi tekintetben egyre nő. Mert a mai gépes világban, a fölgyorsult idő rohanásában, az elidegenülés, elgyökértelenedés és eltömegesedés időszakában egyre értékesebb kincsnek bizonyul az az erőtartalék, amely a családban kapott érzelmi nevelés sok-sok eleméből áll össze, s végső fokon *biztonságérzetünket* és emberségünket táplálja, erősíti holtunk napjáig.

\*

A család a társadalom alapegysége, sejtje. Ez közhely. De milyen jelentést hordoz ez a közhely, ha arra gondolunk, hogy ez a sejt a nemzetiségi létnek is alapegysége? És sok tekintetben elmondható, hogy



amilyen a család, olyan a nemzetiség is. A gyermek a családban sajátítja el anyanyelvét. És mi mindent tükröz egy ember nyelve? Milyen árulkodó módon vall arról, hogy abban a családban mennyire ügyelnek a választékos beszédre, a jóízűséget nem sértő hangvételre, a pallérozott kifejezésre, avagy a családtagok szóhasználatában uralkodik a trágárság, hanghordozásukban a gátlástalanság, igénytelenség, nyelvi öntudatlanság, avagy a nyelvi hovatartozás tudata már homályosulóban van, s a zagyválás, keverés kezd közöttük teret hódítani?

Azon túl, hogy vall, mennyi mindent hordozhat is az anyanyelv: kultúrát, hagyományt, történelmet. Eszerint pedig kérdés, hogy egy nemzetiség ösztönműveltségéből mi jut el az egyes családokba, vagy hogy egy kisebbség történelméről mit tud az apa, és mit ad tovább belőle a fiának, lányának. Ebben az értelemben a család nem csupán a szoros értelmezésű anyanyelvet adja tovább; sok tekintetben a szóban forgó népre jellemző anyagi kultúra és szellemi tulajdonságok megalkotásának műhelye. Jobb és általánosítottabb kifejezés helyett azt mondhatjuk, hogy sokféle anyanyelvet tanul meg a gyermek otthon. Például a zenét is. S ezért nem mindegy, hogy milyen a család zenekultúrája. Egy nép dalkincse ugyanis átfogó jellegű, a bölcsődaltól az indulókon és nászénekeken át a gyászdalig mindent tartalmaz.

E gondolatsorban vallom meg, hogy örvendek a beatzenének, annak a ténynek, hogy az ifjúságot zenekedvelővé tette. De az már nem jó, hogy a beat kizárólagosságra tör, s minden mást elvet. A beatzene jó lehet talpalávalónak, fölkorbácsolhatja az érzelmeket, de nem jó altatónak, nyugtató dallamnak. Mit tesz azonban a kismama, ha csak a beatet ismeri, mit énekel a bölcső fölött? Vagy játék közben a gyermekének? Mert értsük meg, zene nélkül nincs érzelmi nevelés, s különösen kicsi korban a muzsika az a léleknek, ami a kenyér a testnek. Ebben a megközelítésben pedig a *Tente baba, tente* és a *Repülj szellő lágyan, lágyan* éppen úgy szerves része kultúránknak, mint Arany János költészete.

És igazából ezt is csak a családban lehet megtanulni. Én *A mi dalaink* című kötetből tanultam először tudatosan énekelni. Jól „olvas-tam“ kottából, a hangom, hallásom sem csapnivaló. De hogy meglepődtem, amikor falusi barátaimat hallottam énekelni ugyanazokat a dalokat. Az a belefelejtkezés, az a cifralókedv, az a mély átélés... nos, ezt csak a szülőktől, a nagycsaládban lehet megtanulni. S egy életre szegény marad az, akit nem tarisznyáltak föl ilyesmivel.

Egy népre azonban az is jellemző, hogyan díszíti írásos párnáját, színezi festett bútorát vagy hogy a székely számadó juhász még a századforduló táján is rovásírással, rovásjelekkel rögzítette botjára, melyik gazdától hány juhot vett át. A népet jellemzik a lakodalmas szokások éppen úgy, mint a ló fölzserszámozása, a háztető kialakítása, a lakás berendezése, a termelvények skálája vagy a munkához fűződő viszonya.

Kérdés azonban, hogy az egy népre, nemzetiségre vonatkozó kultúra — értve ezen a folklórt éppen úgy, mint az állattenyésztés vagy lakberendezés tudományát — hogyan őrződik és adódik tovább? Kik a hordozói, letéteményesei, továbbfejlesztői. Ezidáig főleg a falu népe töltötte be ezt a szerepet. De manapság a tsz-tag nemcsak traktorra ül, hanem leveti a csizmát, és elveti a népdalt is. Városban pedig — ismert

jelenség — nemcsak az afféle kiolvasókról feledkeztek meg, mint az *Egyedem, begyedem, tengertánc*, hanem a fafaragás vagy a hímzés sajátos módjáról is. Ez sok tekintetben természetes dolog, az életmód változására vezethető vissza. Ily módon azonban mit nyújthat sajátosat, a népére érvényest a városi család? Kolozsváron nőttem föl, s rokolyát csak a piacon láttam, faragott jármot a vásárban. De amíg éltek szüleim, tőlük, azután pedig nagyapámtól, a nagynéniktől igen-igen sokat tudtam meg a Hunor és Magor legendájáról éppen úgy, mint Hunyadi Jánosról, Kinizsi Pálról, Rákóczi Ferencről vagy Rózsa Sándorról. És természetesen olyan verset, dalocskát tanultam otthon, amelyeket később tankönyveimben fedeztem föl. Így hát a nép történelme, a haza földrajza, a nemzeti irodalom az a forrás, amelyből a városi család is bőven méríthet a tág értelmezésű anyanyelvi nevelés terén. Nem szabad azonban lemondani a szellemi és tárgyi néprajz kincsesházáról sem. Ma a hang-lemes és a magnószalag vagy a tömegpéldányszámban megjelenő énekeskönyvek, balladagyűjtemények korában egyre több lehetőségünk van arra, hogy nemzetiségünk évezredeken át kimunkált szellemkincsét megismerjük, gondozzuk, és a családi nevelés szolgálatába állítsuk.

Ezen a téren egyébként érdekes jelenségeknek vagyunk tanúi. Míg Kalotaszeg vagy Torockó népe két kézzel kótyavetyéli el a nagymamák ládamélyéről, padlászugból előkotort muszulyait vagy bútordarabjait, addig az értelmiség gyűjti a régi bokályokat és fafaragványokat, veszi az írásos párnákat és tanulja a népdalokat. Van ebben divat és világhóbort is, de kultúraféltés, népi egyéniségünk keresése, óvása is. S ugyanakkor az értelmiségiek, a tanult emberek tudatos példamutatása, amely előbb-utóbb vissza is hat a népre. Megemlítendő ebben a tekintetben, hogy legnagyobb fazekas központunk, Korond 6—8 évvel ezelőtt már csak hitvány giccses holmit készített. Manapság azonban egyre nagyobb mértékben visz vásárra régi mintájú kancsókat, csuprokat, tányérokot — éppen az igényes értelmiségi vásárlók hatására.

Jellemző azonban egy nemzetiségre munkásmozgalmának tradíciója, demokratikus hagyományainak ápolása, vagy apáink osztálycsatái ma is élő hőseinek emlékezése. Igen hasznosak e tekintetben a nálunk nemrég megjelent emlékiratok, önéletrajzok, naplók.

Mindezt nyilvánvalóan az iskola is földolgozza, hasznosítja, mégis sok mindent csak a családban lehet megtanulni, magunkévá tenni, s mikor nyílik erre jobb alkalom, mint gyermekkorban? Növekedjék hát bármennyire is az iskola szerepe, a család jelentősége nem csökken. S tanulhat bármily sokat a gyermek, haladhatja meg akármilyen korán szülei műveltségét, bizonyos műveltséganyagot csakis tőlük szerezhet meg, egyfajta magatartásban csakis őket tekintheti példának.

A család — alapállást nyújt.

S ez az alap nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ember később, mint egy világnézet vallója, mint egy nyelv beszélője, mint egy kultúra képviselője, mint egy nép tagja, mint egyfajta munkafelfogás gyakorlója megállja helyét az életben.